

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н. ГУМИЛЕВА
GUMILYOV EURASIAN
NATIONAL UNIVERSITY

Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2015»
атты X Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
X Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2015»

PROCEEDINGS
of the X International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2015»

УДК 001:37.0
ББК72+74.04
Ғ 96

Ғ96

«Ғылым және білім – 2015» атты студенттер мен жас ғалымдардың X Халық. ғыл. конф. = X Межд. науч. конф. студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2015» = The X International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2015». – Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie-2015/>, 2015. – 7419 стр. қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-9965-31-695-1

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001:37.0
ББК 72+74.04

ISBN 978-9965-31-695-1

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2015

regional economic exchanges.

References:

1. Foreign Policy Concept for 2014 – 2020 Republic of Kazakhstan
2. Малышева Д.Б. Центральназиатский узел мировой политики. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. – 100с.
3. Ларюэль М. Внешняя политика и идентичность в Центральной Азии. //Pro et Contra. 2013. – Январь-Апрель. – с. 6-20.
4. Институт стратегических оценок и анализа. Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. Москва, 2010. – 254с.
5. Ministry of foreign affairs of Uzbekistan //http://mfa.uz/en/
6. Ministry of foreign affairs of Kyrgyzstan //http://www.mfa.gov.kg/index
7. Ministry of foreign affairs of Tajikistan //http://mfa.tj/en/
8. Ministry of foreign affairs of Turkmenistan //http://www.mfa.gov.tm/en/

УДК 192.35.3

ШАНХАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК САЯСАТЫНЫҢ ДАМУЫ

Кузембаева Салтанат Сайфуллақызы

s.kuzembayeva@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ халықаралық қатынастар факультетінің II курс магистранты, мамандық 6M020200 – Халықаралық қатынастар, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – А.К. Альпеисов

Кеңес Одағының ыдырауы Орталық Азия аймағындағы жағдайды түбегейлі өзгертті. Бұрынғы Кеңес республикаларының орнына тәуелсіз Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркменстан және Өзбекстан мемлекеттері құрылды.

1991 ж. тәуелсіздік алғанан кейін әлемдік қауымдастық пен мемлекеттің ішкі жағдайын бекіту және заңды ету үшін белсенді ішкі және сыртқы іс-шараларды жүргізу қажет болды. Белсенді сыртқы саясат пен халықаралық қауымдастыққа ену үрдісі жаңа тәуелсіз мемлекеттерінің құрылуынан соң пайда болған территориялық мәселені шешуді талап етті.

Территориялық мәселелердің қалыптасуын екі деңгейге бөлуге болады. Біріншісі, бұрынғы КСРО мемлекеттерінің арасындағы территориялық даумен байланысты болды. Мұның күрделілігі бұрынғы КСРО әкімшілік бірліктерінің арасындағы шекара халықаралық келісімдерде бекітілмегендігіне байланысты еді. Шекаралық даудың екінші деңгейі КСРО ыдырауынан кейін пайда болған жаңа республикалар мен Қытайдың арасында көрінді. Егер бірінші деңгейдегі шекаралық дауды сол кезеңде кейінге қалдыруға болатын болса, Қытаймен байланысты территориялық дауды тез арада шешу қажет болды. Қытаймен тұрақты қарым-қатынас орнату және қуатты экономикалық ресурстары аймақ мемлекеттерінің қалыптасуы мен дамуы үшін өте маңызды болды. Осындай жағдайда, 1992 ж. қыркүйекте Мәскеудің бастамасы бойынша, Минск қаласында құрамына Ресей, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Қытай делегациялары кірген «4+1 формуласы» бойынша жұмысшы тобы құрылды [1, 102]. Ортақ делегацияның басшысы болып Ресей сыртқы істер министрінің орынбасары Г.Ф. Кунадзе тағайындалды. Бұл келісімнің негізінде шекараны белгілеу келесідегідей тәртіпте қарастырылды: Ресей, Қазақстан Қырғызстан және Тәжікстан – Алтайдан Памирге дейін. Бұл топтың алдына қойылған негізгі міндет – бұрынғы КСРО республикалары мен Қытай арасындағы шекаралық дауды шешудің механизмін өңдеу болды.

1991-1997 жж. аралығында өткен көпжақты және екі жақты үлгіде өткен

келіссөздердің барысында Қытай мен КСРО-ның бұрынғы тәрт республикасы арасындағы шекаралық мәселелердің бір бөлігі шешімін тапты. Кеңес-қытай шекарасын белгілеу ресей-қытай шекарасын шешуден басталды. 1992 ж. наурызда Қытай мен Ресей шығыс бөліктегі кеңес-қытай шекарасы жөніндегі келісім грамотасымен алмасты. 1994 ж. қыркүйекте Цзян Цзэминьнің Ресейге сапары барысында батыс бөліктегі Қытай-Ресей шекарасы жөніндегі Келісімге қол қойылды. Нәтижесінде, осы екі құжат алғаш рет ұзындығы 4300 км. созылған Қытай мен Ресейдің шекарасын заңды түрде бекітті [2]. Бірақта, шиеленскен шекарадағы территориялық дауды шешу мәселесі одан әрі дипломатиялық диалог пен жаңа көзқарастарды талап етті. Қазақстан мен Қытай арасындағы келіссөз үрдісінің сипаты да Қытай мен Ресей арасындағы сценарий бойынша өтті. Бірінші кезеңде, ортақ және қарама-қайшылыққа ие емес мемлекетаралық шекара мәселесі шешімін тапты. 1994 ж. ҚХР мен Қазақстан арасында қазақстан-қытай мемлекеттік шекарасы жөніндегі Келісімге қол қойылды, бұл келісімде ұзындығы 1400 км. құрайтын шекарадан өту сызығы анықталды. Қырғыз-қытай шекарасын шешудің негізін 1964-1991 жж. кеңес-қытай келіссөзінің нәтижелері құрады. 1992-1996 жж. аралығындағы дипломатиялық кездесулердің барысында қырғыз-қытай мемлекеттік шекарасы жөніндегі Келісімге қол қойылды [3, 38]. 1992 ж. басталған дипломатиялық кездесулердің нәтижесінде бес «даулы аумақтың» төртеуінде шекара сызығының өту мәселелері реттелді. Таласқа түскен Жаныжер мен Иркештамның қай мемлекеттің үлесіне тиісті екендігі жергілікті халықтың шаруашылық қызметін ескеру барысында шешімін тапты. Хан Тәңірі шыңы ауданындағы аумақ мәселесі күрделі болды. Келіссөз барысында Қырғыстанның ұстанымына сәйкес, Хан Тәңірі шыңына қол жетімділіктің қырғызстандық бөлігі төрт есеге ұлғайды (Қырғызстан – 61 %, ҚХР – 39 %). Қытай ұстанымы бойынша Хан-Тәңірі шыңы толықтай ҚХР үлесінд болу керек еді. Сонымен, 4+1 келіссөзінің нәтижесінде екі келісімге қол қойылды: «Шекара аудандарындағы әскери саладағы өзара сенімді нығайту Келісімі» [4] және «Шекара бойындағы аудандарындағы қарулы күштерді өзара қысқарту жөніндегі Келісім» [5]. Бұл келісімдер ынтымақтастықтың жаңа аймақтық механизмінің, бастапқыда «Шанхай бестігінің», соңынан Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының құрылуының алғышарттарын жасады. 1996 ж. 26 сәуірде Шанхайдағы Қытай, Ресей, Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан мемлекеттері ел басыларының алғашқы кездесуінде «Әскери сенім шараларын нығайту жөніндегі Келісімге» қол қойылды. Бұл келісімге сәйкес, кеңес-қытай шекарасының екі тарабы бойынша 100 км. радиусты құрайтын зонаны қарусыздандыру бекітілді. Шекаралық зонада шоғырландырылған екі тараптың қарулы күштері бір-біріне шабуыл жасамау, бір-біріне қарсы бағытталған әскери жаттығуларын жүргізбеуі тиіс болды. Ортақ шекараға іргелес 100 км. зонада өткізетін әскери жаттығулары жөнінде бір-бірін ақпараттандыру, өз әскери жаттығуларына екінші жақтан бақылаушыларды шақыру, қауіпті әскери әрекеттері туралы бір-бірін ескерту, әскери қызметкерлер арасында достық қатынасты нығайту қарастырылды. Осылайша, бұл келісім бұрынғы кеңес-қытай шекарасының әскери құрамдас бөлігін жеңілдетуге мүмкіндік берді. Әскери сенім шараларын нығайту Келісіміне қол қоюмен қатар, бұл келісімге қатысушылардың арасында жыл сайын кездесулер өткізу туралы келісілді. Бұл өзінің алғашқы өту жеріне байланысты «Шанхай бестігі» деп аталып, «шанхай үрдісінің» тәжірибелік іске асырылуының куәсі болды. «4+1 формуласы» бойынша өткен келіссөз шекара бойындағы аудандардағы өзара сенім шараларын өңдеу саласы бойынша да өзінің тиімділігін көрсетті. Бұл үрдістің шеңберіндегі кездесу 1997 жылдың 24-25 сәуір аралығында Мәскеуде өтті. Бұл кездесуде бір жағынан ҚХР, екінші жақтан Ресей, Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстанның ортақ делегациялары кездесті. Ресей Федерациясы, Қазақстан Республикасы, Қырғызстан Республикасы, Тәжікстан Республикасы және Қытай Халық Республикасы арасында шекара аудандарындағы әскери күштерді өзара қысқарту туралы Келісімге қол қойылды [5]. Бұл келісім бір жағынан Ресей, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, екінші жағынан ҚХР арасындағы 100 км. тереңдікте орналасқан географиялық

алқаптағы әскери қатынасты реттеді. Аталған келісімге сәйкес, қол қоюшы тараптар шекара аудандарындағы әскери қатынасты достық қатынасты білдіретін деңгейге дейін қысқартты. Шекара аудандарында шоғырландырылған әскери күштер минималды қорғану деңгейіне дейін қысқартылды. Сонымен қатар, қарулы күштерді қолдану, бір жақты әскери артықшылықтарды иеленуден бас тарту жөнінде келісті. Жаяу әскер, әскери-әуе, шекаралық әскерлердің қатарын және санын қысқартуға шешім қабылданды. Сонымен, осы екі келісім «Шанхай үрдісі» мемлекеттерінің шекарасындағы аймақтық қауіпсіздіктің тұрақты жүйесін құрудың негізін салды. Жаңа мемлекеттілікке ие болу, жаңа шекара мен территориялық мәселелерді шешу қажеттілігі жағдайында «шанхай бестігінің» қауіпсіздік концепциясы қауіпсіздік туралы дәстүрлі фарватер тұрғысынан, мемлекет пен ұлттық мүдде көзқарасы арқылы дами бастайды. «Шанхай бестігінің» құрған қауіпсіздіктің шарттары жаңа мемлекеттік шекара мәселесі бойынша мемлекеттердің ұстанымдарын үйлестіру және нығайтуға мүмкіндік берді. Мұның өзі Қытай мен бұрынғы КСРО республикалары арасындағы шекара мәселесінің толықтай шешілуіне және екі жақты келіссөздердің одан әрі дамуына оң әсерін тигізді. 1996-1997 жж. қол қойылған келісімдер тәжірибеде 1997-2004 жж. өткен Қытай мен жаңа республикалардың шекарасын анықтаудың келіссөз үрдісінде маңызды рөл атқарды. Қазақстан мен Қытай арасындағы келіссөздердің екінші кезеңі «шанхай үрдісінің» дамуынан кейін басталды. 1997 ж. қыркүйектегі ҚХР премьері Ли Пэн және 1998 ж. ҚНР төрағасы Цзянь Цземиннің Қазақстанға сапарының нәтижесінде Қазақстан мен Қытай арасындағы мемлекеттік шекара жөніндегі қосымша келісімге қол қойылды, мұнда Сарычильды өзені және Чоган-Обо мен Баймурза беліндегі соңғы даулы аумақтары қарастырылды [6]. 1999 ж. желтоқсанында Қазақстан екі мемлекетің арасындағы мемлекеттік шекара жөніндегі келісімді ратификациялайды. Бұл келісімге сәйкес, даулы территорияның 407 км.Қытайдың үлесіне, ал 527 км.Қазақстанның үлесіне бөлінді [7].

Қытай мен Тәжікстан арасындағы территориялық қайшылықтар да «Шанхай бестігінің» арқасында шешімін тапты. 1996 ж. дейін Тәжікстан өзінің ішкі саяси тоқыраудың себебінен келіссөз үрдісіне қатысқан жоқ. 1999 ж. Қытай мен Тәжікстан арасында «тәжік-қытай мемлекеттік шекарасы жөніндегі Келісімге» қол қойды. Бұл келісімге сәйкес, Тәжікстан Карзак даулы аумағын өз пайдасына шешсе, Қытайға Маркансу өзеніне жақын 200 км.жерді берді. Қырғыз-қытай шекарасы жөніндегі келіссөздерінің қорытынды кезеңі табандылықпен өтті, екі мемлекет Хан-Тәңірі бойынша өздерінің ұстанымдарын талап етті. 1999 ж. бірнеше мемлекетаралық және үкіметаралық кеңестерден соң, Қырғызстан мен ҚХР арасындағы мемлекеттік шекара анықталып, Хан-Тәңірінің 69 % территориясы Қырғызстанға, ал 31 % ҚХР үлесіне тиді [8]. Сонымен, Қытайдың белсенді ұстанымының арқасында, «шанхай үрдісі» тек қана Қытай мен басқа келіссөзге қатысушы мемлекеттердің арасындағы шекаралық мәселелерді шешіп берді. Бірақта, мәселенің бір бөлігі назардан тыс қалды, бұл жаңа Орталық Азия мемлекеттерінің арасындағы шекараны анықтау мәселесі өзінің жалғасын таппады және бұл әлі күнге дейін латентті жағдайда қалып отыр. Мұндай жағдай Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан мемлекеттеріне тән болып отыр. Бұл мемлекеттердің арасындағы территориялық мәселелердің аяғына дейін шешілмеуі, мемлекеттік шекара айналасында шиеленскен жағдайды туғызады. Осының нәтижесінде, аймақтық миграция, суды тиімді пайдалану сияқты аймақтың трансшекаралық мәселесін шешу жөніндегі келіссөз мүмкіндіктерін кейінге қалдырып, кері әсерін береді. Сондықтан, «шанхай үрдісін» одан әрі тиімді пайдалану үшін Ұйым арасындағы территориялық дау мәселелерін аяқтау керек. Сонымен, жоғарыда біз «Шанхай бестігі» механизмінің шеңберіндегі қауіпсіздік саясатының қалыптаса бастауын қарастырдық. Бәрінен бұрын, ұлттық мүдде мен дипломатия мен келіссөз үрдісі арқылы территориялық мәселелердің шешілуіне назар аударылды. «Шанхай үрдісінің» қалыптасуының нәтижесі Қытай мен төрт посткеңестік мемлекет (Қазақстан, Ресей, Қырғызстан, Тәжікстан) арасындағы территориялық шиеленстерді шешуден басталды. Территориялық мәселелерді шешумен қатар, «шанхай

үрдісінің» жыл сайын кездесулерінің күн тәртібін кеңейту байқалады. Бұл бірнеше факторлардың арқасында іске асты. Біріншіден, аймақтық деңгейдегі жаңа қауіп-қатерлердің өсуі байқалады. XX ғ. аяғында Орталық Азияда әртүрлі террористік, экстремистік және сепаратистік сипаттағы топтардың тарабынан антиүкметтік қызмет кеңейе бастайды. Халықаралық ұйымдасқан қылмыс пен наркотрафик ағымының ұлғаюы байқалады. Сонымен бірге, Ауғанстандағы «Талибан қозғалысы», радикалдық ислам идеологиясының тарауы ШЫҰ аймағы қауіпсіздігі үшін мазаландырды. Екіншіден, «шанхай бестігі» форматы поскеңестік кеңістікте алғаш рет Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтің ұсынған еуразияшылдық идеясына сай келді. Идеяның авторы Н.Ә.Назарбаев жаһанданудың екі жақтылығына назар аударады: бір жағынан қоғам мен экономиканың жаңарту мүмкіндігін береді, мәдениеттер мен өркениеттер диалогын кеңейтеді, екінші жағынан бірполярлы әлем және батыс елдері жаһандануды субъективті түрде талқылай отырып, Шығыс елдерінің ашықтық үрдісінен төл мәдениетті қысқартып, мәні жағынан мемлекеттердің, халықтың және тәуелсіздіктің әлеуметтік жүйесін өздеріне тиімдісін ғана алады.

Жаһандану үрдісінің екі жақтылығын шешудің жолдарын Н.Ә.Назарбаев еуразияшылдық пен «еуразиялық Одақ» құрудан көреді. Еуразияшылдық идеясының мәні – Солтүстік және Шығыс Еуразия территориясында бірінғай экономикалық, стратегиялық, геосаяси және саяси кеңістікті қалыптастыру болды. Осылайша, еуразияшылдық идеясының тарауы да ШЫҰ шеңберіндегі көп жақты ынтымақтастықтың дамуына әсерін тигізді деп айтуға болады. Мұндай жағдайда «Шанхай үрдісі» оның қатысушылары тарапынан қауіпсіздік пен тұрақтылықтың дамуын қамтамасыз ететін аймақтық құрылым ретінде қарастрыла бастайды. ШЫҰ шеңберінде Ресей, Қытай және Қазақстанның көпполярлы әлем және батыс институттарының ықпалынсыз альтернативті даму және қос стандарт идеяларының негізінде ортақ халықаралық ұстанымдарының көрінісі орын алды. Бұл идеялар одан әрі «шанхай рухы» деп аталады. 1998-2000 жж. аралығында ШЫҰ-ның саммиттері Алматыда, Бишкекте, Душанбеде шақырылды. Кездесулердің мазмұнына аз-аздап саясат, қауіпсіздік, дипломатия, сауда-экономика, мәдени-гуманитарлық салалар бойынша ынтымақтастық мәселелері ене бастайды. Мемлекет басшыларының кездесуінен басқа сыртқы істер министрлерінің, қорғаныс министрлерінің, экономика, мәдениет министрлерінің т.б. кездесу механизмін құру жөнінде келіссөздер жасалды. 1999 ж. 4 шілдеде болашақта жоғары деңгейдегі кездесулердің маңызды тақырыптарын даярлап берген, «бестіктің» сыртқы істер министрлерінің алғашқы кездесуі өтті [9].

1999 ж. Бишкекте «шанхай бестігінің» мемлекет басшыларының саммиті өтті. Бұл іс-шарада ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің қауіпсіздік пен экономика салаларын бойынша көпжақты байланыстардың одан әрі кеңею мәселелері белгіленді. Қауіпсіздік саласында арнайы қызмет бойынша ынтымақтастықты дамытуға басты назар аударылды. Бұл кездесудің басты нәтижесі құқық қорғау органдары жетекшілерінің кездесулерін өткізуге шешім қабылданды. Мұндай инициатива ШЫҰ мүше-мемлекеттерінің терроризм және есірткі заттарының заңсыз айналымға енуіне қарсы күресу саласында ортақ шешім қабылдаудың ұжымдық алаңын құрды. Құжат мемлекетаралық ынтымақтастықтың принциптерін нақты түрде анықтайды. Олардың ішінде тәуелсіздік пен территориялық тұтастықты сақтау, шиеленістерді әскери күшсіз әдіс арқылы шешу, теңдік пен өзара тиімділік негізіндегі ынтымақтастық, ядролық қаруды таратпау жөніндегі келісімді ұстану орын алды. 1999 ж. ертеректе қабылданған келісімге сәйкес, қауіпсіздік саласы бойынша аймақтық күш-жігерді жұмылдыру ісі жалғастырылды. Құқық қорғау органдары министрлерінің кездесуінің нәтижесінде «Бишкек тобы» құрылды. Бұл топтың басты мақсаты құқық қорғау қызметінің өзекті мәселелері (халықаралық тәжірибеде орын алған ынтымақтастықтың түрлері мен әдістерін пайдалану) бойынша сәйкес келетін органдарды координациялау болды [10].

2000 ж. шілдесінде «Шанхай үрдісінің» жаңа өзіндік сәйкестігі (идентификация)

ресми түрде жарияланды. Душанбедегі «Шанхай үрдісінің» мемлекет басшыларының кездесуінде «Шанхай бестігін» ынтымақтастықтың аймақтық көппрофильді құрылымына айналдырудың жаңа бағытын таңдау туралы шешім қабылданады. Жаңа бағыттың негізгі құрамдас бөлігі кездесу нәтижесінде қабылданған декларацияда бекітіледі [11]. Біріншіден, бұл құжатта дәстүрлі қауіпсіздік мәселелері сөз болды. Аймақтың әскери саласындағы тұрақтылық пен сенім деңгейін нығайту мақсатында жыл сайын қорғаныс министрлерінің отырысын өткізуге шешім қабылданды. Декларацияда зымыран қаруынан қорғану мен ядролық қауіпсіздік мәселесі қарастырылады. 1972 ж. зымыранға қарсы қорғаныс келісімін сақтау қажеттілігі мен ядролық қарудан азат аймақ құруға ерекше мән берілді. Екіншіден, Душанбе декларациясында жаңа қауіп-қатерлер саласы бойынша инициативалар қойылады. Олардың ішінде халықаралық терроризммен күресуге ерекше мән берілді. «Шанхай бестігінің» антитеррористік құрылымын құру жөніндегі шешімге келеді. Құжатта Шанхай бестігінің халықаралық ұстанымы нақты түрде көрсетіледі. Соның ішінде, «гуманитарлық интервенция» және «адам құқығын қорғау» сылтауы арқылы басқа мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау, жаһандық және аймақтық мәселелер бойынша шешім қабылдауды монополияландыру мағлұмдалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Соглашение между правительствами Республики Казахстан, Киргизской Республикой, Республики Таджикистан и Российской Федерации о ведении переговоров с правительством Китайской Народной Республики по пограничным вопросам от 8 августа 1992 г. // Сборник документов по международному праву / под ред. К. Токаева. – Алматы: САК, 1998. – Т. 1. – С. 566-570.
2. Соглашение между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой о российско-китайской государственной границе на ее Западной части от 3.09.1994 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000003>.
3. Babadjanov B. Islam in Uzbekistan: From the Struggle for «Religious Purity» to Political Activism // Central Asia: A Gathering Storm?. – New York: M.E. Sharpe, 2002. – P.299–332.
4. Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизский Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы от 25.04.1997. // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000243>.
5. Соглашение между Российской Федерацией, Республикой Казахстан, Киргизский Республикой, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы от 26.04.1996// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000057>.
6. Ивасита А. 4000 километров проблем. Российско-Китайская граница. – М., 2006. – 360с.
7. Президент Республики Казахстан. Стабильность и безопасность страны в новом столетии: Послание народу Казахстана // Казахстанская правда. – 1999. – 15 декабря.
8. Соглашение между Киргизской Республикой и Китайской Народной Республикой о киргизско-китайской государственной границе от 13.08.1999 // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=4948.
9. Интервью Генерального секретаря ШОС Б. Нургалиева французской телекомпании «КАПА» от 4 июня 2007 года Электронные документ./Сайт ШОС. URL: <http://www.sectesco.org/html/01388.html>.
10. Бишкекская Декларация глав государств Республики Казахстан, Китайской народной Республики, Киргизской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан от 25.08.1999. // <http://www.sectesco.org>.
11. Душанбинская декларация глав государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Киргизской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан от 5. 07.2000. // Жэньминь Жибао. 2002. - 19 сентября.